

Gül Şen, *Making Sense of History: Narrativity and Literariness in the Ottoman Chronicle of Naima*

Leiden-Boston: Brill, 2022, xvi+387 sayfa.
ISBN 978-90-04-51040-1

İBRAHİM SERT*

Mustafa Naîmâ Efendi tarafından kaleme alınan ve kısaca *Târîh-i Naîmâ* olarak bilinen *Ravzatü'l-Hüseyn fi hulâsati ahbârî'l-hâfikayn*, 1734 yılında İbrâhim Müteferrika'nın matbaasında 500 nüsha basıldıktan sonra, çağdaşlarına kıyasla daha büyük bir etki ve tanınırlık yakalamıştır. Farklı zamanlarda çeşitli sadeleştirme ve transkripsiyonları da literatüre kazandırılan eser, bugün de işlevini sürdürmektedir. Ancak bütün bu niteliklerine rağmen Naîmâ'yı ve tarihini merkeze alan çalışmalar oldukça azdır. Bunlardan ilki, Lewis V. Thomas'ın 1972 yılında yayımlanan *A Study of Naima* başlıklı eseri idi. Gül Şen'in dört kısım ve dokuz bölümden meydana gelen *Making Sense of History* adlı kitabı ise Naîmâ ve eseri hakkındaki ilk sistematik çalışma olduğu iddiasıyla yazılmıştır.

Naîmâ'nın eserine tarihsel bir metin olarak değil, edebî bir metin olarak yaklaşan Şen, anlatı bilimi (narratology) metotlarını kullanarak Naîmâ'nın metninin altında yatan yazınsal ve siyasî niyetleri takip etmeye çalışmaktadır. Buradan hareketle, metin iki ana soru etrafında biçimlendirilmiştir. Şen'in sorduğu ve cevabını aradığı ilk soru, Osmanlı XVII. yüzyılında tanımlanmış bir meşruiyet kavramlaştırma ve anlayışının olup olmadığı ve eğer varsa, bunun tarihe ne ölçüde özel bir anlam kazandırdığıdır. İkinci soru ise ilkiyle bağlantılı olarak, Naîmâ'nın tarihinin Osmanlı'nın eğitilmiş üst sınıfının ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığıdır. Bu soruları cevaplamak üzere, metnin ve yazarının miras aldığı tarihsellik konseptinin inceleneceği, beklenmedik olaylarla başa çıkmak için yazar tarafından kullanılan stratejilerin belirleneceği ve metnin altında yatan zaman kavramının

224

İslam
Araştırmaları
Dergisi
51 (2024)
224-229

* Yüksek lisans öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi/Graduate Student, İstanbul Medeniyet University, İstanbul, Türkiye ORCID: 0000-0002-4604-3407 brhmsrtt@gmail.com

DOI: 10.26570/isad.1340955 • Gelis/Received 10.08.2023 • Kabul/Accepted 19.09.2023

Atıf/Citation Sert, İbrahim, "Gül Şen, Making Sense of History: Narrativity and Literariness in the Ottoman Chronicle of Naima", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 51 (2024): 224-229.

açıklığa kavuşturulacağı ifade edilir. Bu adımları takip eden Şen, yukarıdaki sorulara cevap ararken Naîmâ'nın metninin sosyal işlevini ve bu işlevin metnin edebî karakterini nasıl belirlediğine de eleştirel bir yaklaşım getirmeyi amaçlar. Bütün bunları yaparken odaklandığı asıl nokta ise Naîmâ'nın metinsel düzeyde geçmişin gerçekliğini nasıl şekillendirdiğidir.

Kitabın ilk kısmı iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde Naîmâ'nın biyografisi ve kariyer güzergâhı ele alınmıştır. Thomas'ın kurduğu biyografik çerçevenin takip edildiği bu bölümde Naîmâ'nın bürokratik kariyerinin öncesi, bürokratik kariyeri ve tarih yazarı olma süreci vurgulanmıştır. Genel anlamda tutarlı bir biyografi olmasına karşın Naîmâ'nın kariyerindeki sürgünlerin anlatıldığı kısımda Tayyazâde'nin *Târih-i Atâ'sına* bağlı kalınmasından dolayı belirli noktalarda türlü hatalar yapıldığı görülür.¹ Ayrıca Şen, biyografik inşasını, Naîmâ'nın kendini müverrihten ziyade bir imparatorluk bürokrati olarak gördüğü savı üzerine şekillendirmiştir. Bu sebeple biyografinin odağı da Naîmâ'nın bürokratik kariyerinin dışına pek çıkmamıştır. Ne var ki, Naîmâ'nın metninde defalarca adı geçmesine rağmen Naîmâ ile Amcazâde Hüseyin Paşa arasındaki himaye ilişkisi yeterince irdelenmemiştir. Bu durum, kitabın dördüncü kısımda metnin altında yatan niyetler belirlenirken himaye ilişkisinden doğan niyetlerin gözden kaçmasına sebep olmuştur.

İkinci bölümde ise bir tür olarak Osmanlı saray kronikleri tanımlanır ve Naîmâ'nın eserinin de bir saray kroniği olduğu tespiti yapılır. Şen'in tespitine göre saray kronikleri divan tarafından görevlendirilen biri tarafından sarayda yazılan ve sunulan eserlerdir. Saray kroniklerinin Osmanlı yönetiminin tarih yazımsal devamlılığını sağlama fonksiyonundan bahsedilirken Naîmâ'nın metninin de aynı işleve sahip olduğu belirtilir. Fakat Naîmâ'nın metnini bir saray kroniği olarak kabul etsek bile, onun Osmanlı yönetiminin devamlılığı ile ilgilendiğini söyleyebilir miyiz? Naîmâ'ya Hüseyin Paşa tarafından verilen görev, Naîmâ'nın da ifadesiyle Şârihulmenarzâde Ahmed Efendi'nin müsvedde olarak kalan tarihini tebyiz etmektir. 1655 yılında son girdisi yapılan, metin Naîmâ tarafından 1660 yılına kadar devam ettirilmiştir. *Târih-i Naîmâ'nın* ana gövdesini oluşturan bu beş yıllık dönem aynı zamanda Köprülü ailesinin vezaretteki ilk dönemine denk gelmektedir. Bir Köprülü mensubu olan Hüseyin Paşa ile Naîmâ'nın himaye ilişkisi de göz önüne alındığında Naîmâ'nın metninin, Köprülü ailesinin tarihsel

1 Şen'in kitabında Naîmâ'nın 1704 yılında Gelibolu'ya 1706'da ise Hanya'ya sürüldüğü belirtilir. Tayyazâde'ye atıfla biyografiye dahil edilen Gelibolu sürgününün varlığına dair bir veri yoktur. Tayyazâde'nin yaptığı hata Ahmed Refik tarafından farkedilmiş ve makalesinde düzeltirmiştir. Naîmâ 1704 yılında Anadolu muhasebecisi olmuş 1706 yılında ise Hanya'ya sürülmüştür (Ahmed Refik, "Menfada Naima Efendi", s. 52-55).

devamlılığını sağlama ve bir bakıma sadarete gelişlerini meşrulaştırma işlevini taşıdığını söylemek daha yerinde olmaz mı?

İkinci kısımda Şen'in temel argümanı, her tarih metninin aynı zamanda edebî bir türü temsil ettiği ve anlatısal öğeleri göz önünde bulundurmadan Naîmâ'nın metninin tam anlamıyla çözümlenemeyeceğidir. Şen bu kısımda metnin edebî özelliklerini ve niteliklerini tartışırken aynı zamanda detaya inerek Naîmâ'nın metnini inşa ederken kullandığı edebî araçlara da değinir. Naîmâ'nın dili kullanışı, yararlandığı edebî yöntemler, metnini zenginleştirmek için yer verdiği şiirler, anekdotlar ve diğer edebî türler Şen tarafından ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Naîmâ'nın bir tarih metninin nasıl yazılması gerektiğine dair fikirlerine de yer veren yazar aynı zamanda bu metnin çağdaş okuyucusu tarafından kolaylıkla okunması için tasarlandığını da ekler. Bu kısımda karşımıza çıkan bir diğer nokta ise Naîmâ'nın metni ile kullandığı kaynakların kıyaslanmasıdır. Kâtib Çelebi'nin *Fezleke*'si ile Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin *Zeyl-i Ravzatü'l-ebâr*'ı karşılaştırmanın merkezindedirler. Şen, Naîmâ'nın bu iki kaynaktan yola çıkarak yazdığı vakalarda yaptığı doğrudan alıntılarını inceler. Metinler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları da gösterir. Bu bölümle ilgili belirtilmesi gereken en temel sorun ise Naîmâ'nın kaynak havuzunu nasıl yarattığının üzerinde durulmamasıdır. Yazarın da vurguladığı üzere, Naîmâ'nın Şârihulmenârzâde'nin metnini ne derece değiştirdiğini ya da hangi kısımların Şârihulmenârzâde'ye ait olduğunu belirlemek çok zor. Bu durumun başlıca sebebi söz konusu öncül metnin günümüze kalmamasıdır. Ancak diğer taraftan Naîmâ'nın kendi metnine dair bilinçlilik düzeyinin de yüksek olduğu aşîkârdır. Hangi vakayı hangi kaynaktan yazacağı konusunda seçici davranır. Elbette her vaka için aynı şeyi söylemek mümkün değil fakat özellikle Köprülüler dönemi hakkında Naîmâ'nın yazdıklarında Abdülaziz Efendi'nin anlatı örüntüsünün baskın olduğu görülebilir. Bu durum, Naîmâ'nın kaynaklarını seçerken dikkate aldığı niteliklerle doğrudan alakalıdır. Aynı ağın parçası olmak, Naîmâ ile Abdülaziz Efendi'yi kaynak düzeyinde yakınlaştırır.

Kitabın üçüncü kısmı, ikinci kısmın tamamlayıcısı olarak tasarlanmıştır. İkinci kısımda edebî nitelikler incelenmişken üçüncü kısımda ise metnin biçimsel ve anlatısal yapısı açıklanmaya çalışılır. Buradaki asıl soru Naîmâ'nın anlatısını kurgularken elindeki tarihsel materyalleri (olay, alıntı, yorum vb.) nasıl bir strateji kullanarak sıraladığı ve ele aldığıdır. Metnin biçimsel özellikleri ile başlayan Şen, Naîmâ'nın elindeki materyalleri sıralamak için sene, vekâyi, vaka, ahval, tafsil, havadis, silsile, hikâye ve tetimme gibi alt anlatı birimlerini kullandığını tespit eder. Bu kalıpların Naîmâ'yı kendi döneminden ve öncesinden farklılaştırdığını belirten Şen, Naîmâ'nın XX. yüzyıla kadar takip edilen yeni bir kronik yazım standardı

yarattığını öne sürer. Ancak Şârihulmenârzâde'nin metni ortada yokken Naîmâ'nın yeni bir standart yarattığına mutlak biçimde emin olunabilir mi? Bununla birlikte Şen, 1918 yılına kadar devam ettiğini iddia ettiği bu standart için hangi kaynaklara baktığını ve karşılaştırdığını belirtmez. Yalnızca Naîmâ'nın gelecekteki saray kronikleri için bir standart meydana getirdiğini belirtir. Diğer taraftan saray kroniklerinin en bilindiklerinden İzzî Süleyman Efendi ve Ahmed Cevdet Paşa'ya ait *tarihler* incelendiğinde bu standarda rastlanmadığı söylenmelidir. Aynı kısmın ikinci başlığında, yani altıncı bölümde yazar, Naîmâ'nın metninde izlediği stratejilerden bahseder. Naîmâ'nın metninde ne kadar görünür olduğu, nerelerde konuşmayı tercih edip nerelerde kendinin yerine başkalarını konuşturduğu, vakaların kronolojik dizimlerinde nasıl bir yöntem izlediği, gerçek dünyadaki kronolojik sırayı anlatısını şekillendirebilmek için nasıl eğip bükebildiği ve anlatıların süresini ve hızını değiştirerek vurgulamaları nasıl yaptığı gibi hususlara değinir. Şen, bu şekilde Naîmâ'nın metnini anlatı bilimsel bir yaklaşımla anlamaya çalışır.

Dördüncü kısımda kitabın iki ana sorusunun cevapları aranmaktadır. Şen'in ikinci ve üçüncü kısımlarda metnin içeriğine ve biçimine dair yaptığı inceleme dördüncü kısımda yerini metnin işlevinin ve amacının anlaşılmasına bırakır. Bu kısımda tarih kavramına ve Osmanlı egemenliğinin meşruluğuna, zaman kavramının kronikte yer alış biçimine ve beklenmedik olaylarla başa çıkma stratejilerine yer verilir. Şen'in sorularını iki gruba ayırdığı görülür. İlk grup tarihsel bilincin kroniğe yansımaları hakkındadır. Bu gruptaki sorular vasıtasıyla kroniğin temel amacı, tarih yazmanın hangi amaca hizmet ettiği, tarih kavramının kroniğin bağlamında ne anlama geldiği, bir kroniğin tarih kavramı içerisinde hangi rolde olduğu ve son olarak ise yazarın edebî ve metinsel araçları kendi hedeflerine ulaşmak için nasıl kullandığı tespit edilmeye çalışılır. İkinci grupta yer alan sorular vasıtasıyla da kronikteki zaman kavramı irdelenir. Naîmâ'nın zamanı algılayış ve yorumlayış biçiminin Osmanlı egemenliğini meşrulaştırmaya nasıl katkı sağladığı, zaman kavramının beklenmedik olayları idare etmekte nasıl yardımcı olduğu, astroloji ve kehanetin zamanla ilgili anlatıda nasıl rol oynadığı, metinsel araçların beklenmedik olayları nasıl sunduğu ve rüya anlatılarının kronikteki zaman kavramı ile nasıl ilişkili olduğu sorulan sorulardır. Bu sorulardan yola çıkan Şen, Naîmâ'nın metninin Osmanlı egemenliğinin meşrulaştırılması ve devamlılığının sağlanması için yazıldığını iddia eder. Metnin zaman ve zamana ait kavramlara özel bir değer biçtiğine değinen Şen, beklenmedik olaylara karşı açıklama getirmek için de astrolojiden faydalandığını ekler. Bu duruma örnek olarak ise 1703 Edirne Vakası olarak bilinen ya da Naîmâ'nın kendi tarihinde "Fezullah Efendi Vakası" olarak başlıklandırılmayı tercih ettiği vakadan bahseder. Şen'e göre Naîmâ bu vakayı sarayla ilişkili politik bir problemin parçası olarak görmek yerine

yıllar önce gözlemlenmiş astrolojik bir olayın sonucu olarak görmektedir. Ve daha da ötesinde bu yorumun Osmanlı egemenliğinin devamlılığını ve meşruiyetini koruduğunu öne sürer.

Şen, argümanlarını ispatlamaya çalıştığı son kısımda genel bir ön kabul ile Naîmâ'nın eserine yaklaşmıştır. Şen'in perspektifine göre *Târih-i Naîmâ* her yönüyle Osmanlı hanedanlığının ve egemenliğinin meşruiyetinin korunmasına hizmet etmektedir. Ana gayesi bir meşruiyet kaygısıdır. Ancak XVIII. yüzyılın başlarında Osmanlı'nın gerek hanedanlık gerekse de imparatorluk olarak meşruiyet sorunu kalmış mıydı? Ya da Naîmâ niçin böyle bir amaca hizmet etmek istesin? Bu ön kabulün temel sebebi Naîmâ'nın biyografisinin yazıldığı ilk kısımda aranmalıdır. Şen, bu kısmı yazarken Naîmâ'nın etrafındaki bürokratik mekanizmayı ve Naîmâ'nın temasta olduğu her ismi Naîmâ'nın tarihi ile bağlantılı gibi değerlendirir. Bu sebeple Naîmâ'nın tarihini yazmaya başlaması ve Köprülü ailesi mensubu olan Amcazâde Hüseyin Paşa'nın rolü gölgede kalır. Naîmâ eserini yazmaya başladığından Köprülüler artık eski güçlerinden oldukça uzaklardı. Yönetimde hâlâ aktif olsalar bile Feyzullah Efendi gibi yeni güç eliti karşısında tutunmalarının imkânı kalmamıştı. Ayrıca Hüseyin Paşa'nın başta Karlofça Antlaşması olmak üzere birçok tasarrufu Feyzullah Efendi ve taraftarlarınca eleştiriliyor ve Hüseyin Paşa zor durumda bırakılıyordu. Bütün bu güç mücadelesinin ortasında Amcazâde Hüseyin Paşa gerçekten Naîmâ aracılığı ile imparatorluğun meşruluğunu korumak için bir tarih yazdırmak istemiş olabilir mi? Naîmâ'nın metnine biraz daha yakından bakıldığında asıl meşrulaştırılmak ve sürekliliği sağlanmak istenilenlerin Köprülüler ve Amcazâde Hüseyin Paşa olduğu açıkça görülür. Hüseyin Paşa'nın eleştirilen Karlofça Antlaşması ile Hz. Muhammed'in Hudeybiye'si arasında eserin girişinde bağlantı kurulur, 1656 Çınar Vakası sonrasında Mehmed Paşa'nın sadarete gelişi ile imparatorluk hak ettiği güçlü sadrazama kavuşmuştur, 1660 yılında biten kroniğe 1703 vakası için bir ek yapılmış ve burada Feyzullah Efendi'nin politik yönü eleştirilirken, Hüseyin Paşa'nın aldığı kararlarda ne kadar haklı olduğu savunulmuştur. Naîmâ'ya göre Hüseyin Paşa, Feyzullah Efendi ve onun etrafında örgütlenenlerin kurbanı olmuştur.

Ayrıca Naîmâ'nın eserini ithaf ettiği yalnızca iki isim vardır. İlki eserin başlığında da adı geçen Hüseyin Paşa, ikincisi ise Moralı Damad Hasan Paşa'dır. Dolayısıyla Şen'in Naîmâ'nın patronu olduğunu iddia ettiği Nevşehirli İbrâhim Ağa (Paşa) gibi diğer isimlere rastlanmaz. Bu isimler, Naîmâ'nın kariyer basamaklarını tırmanmasında yardımcı olmuş olabilirler; ancak Naîmâ'nın metni ile ilişkilerine dair somut bir veri yoktur. Naîmâ da bu ilişkiye dair bir şey söylemez. Aslında Lewis Thomas'ın çalışması Naîmâ'nın niyetlerini okuma noktasında daha açıklayıcıdır. Bununla

birlikte Thomas, Naîmâ'nın asıl niyetinin geçmişin kaydını tutmak olmadığını, güncelin, şimdinin kaydını tutmak olduğunu belirtir. Elbette bu eleştiriye açık bir tespittir. Ancak Naîmâ'dan sonra gelen Mehmed Râşid Efendi gibi isimler de incelendiğinde bu iddia güç kazanır. Eğer tarih yazımının kurumsallaşmasından bahsedilecekse, Naîmâ'nın bu yönüyle kurumsallaşmaya katkıda bulunduğu söylenebilir. Jörn Rüsen ve Hans-Werner Goetz'in teorisinden yola çıkılarak yazılan bu kısmın sonucunda yazar, Naîmâ'nın kroniğinin Ortaçağ Avrupa tarih yazıcılığı örneklerine uyum sağladığını belirtir. Bu şekilde Naîmâ'nın metnini de Avrupa tarih yazıcılığı ile ilişkili hale getirir.

Sahip olduğu bütün niteliklere ve geniş kullanım alınana rağmen *Târih-i Naîmâ*'ya dair literatür henüz hak ettiği noktaya ulaşamamıştır. Gül Şen'in kitabı ise literatürün biraz daha genişleyebilmesine katkıda bulunmuştur. Özellikle Naîmâ'nın metninin edebî özelliklerinin ve bu özelliklerin Naîmâ'nın anlatı stratejilerinde oynadığı rolün açığa çıkarılması noktasında Şen, literatüre tarih yazımı ve anlatı bilimi alanlarında çalışanlar tarafından kullanılabilir bir çalışma kazandırmıştır.

Bibliyografya

Ahmed Refik, "Menfada Naima Efendi", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, 1/5 (1931), s. 52-55.